Mirzaqulov O‘ktamjon Alimardonovich (Denov Tadbirkorlik va pedagogika instituti “Rus tili” kafedrasi o‘qituvchisi, Denov, O‘zbekiston; e-mail: mirzakulovuktam14@gmail.com; ORCID: 0009-0002-4198-3800)

UZLUKSIZ MA’NAVIY TARBIYA JARAYONINI TADQIQ QILISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Annotatsiya. *Ushbu ilmiy maqola globallashuv, raqamli transformatsiya va axborot tahdidlari sharoitida yosh avlodni yuksak ma’naviyatli, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq shaxs sifatida tarbiyalashning ahamiyatini ko‘rib chiqadi. Maqolaning markazida oliy ta’lim muassasalarida (OTM) shakllantirilgan uzluksiz ma’naviy tarbiya jarayonining nazariy-metodologik asoslari tahli qilinadi. Muallif “uzluksiz ma’naviy tarbiya” tushunchasini insonning tug‘ilishidan boshlab butun hayoti davomidagi rivojlanish jarayoni sifatida talqin etadi. Mazkur jarayonning oila, maktab, litsey va OTM bosqichlaridagi izchilligi, boshqaruvchanligi hamda ta’lim bilan integratsiyasining tamoyillari ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *uzluksiz ma’naviy tarbiya, oliy ta’lim muassasasi, metodologik yondashuv.*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОЦЕССА НЕПРЕРЫВНОГО ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ

Аннотация. *В данной научной статье рассматриваются теоретико-методологические основы исследования непрерывного духовно-нравственного воспитания в условиях глобализации, цифровой трансформации и вызовов информационного пространства. Особое внимание уделяется роли высших учебных заведений (ВУЗов) в формировании высокодуховной личности, преданной национальным и общечеловеческим ценностям. Работа раскрывает сущность ключевых понятий «духовность» и «духовно-нравственное воспитание», определяя последнее как целенаправленный процесс формирования внутреннего мира, мышления, этических взглядов и сознательного отношения личности к эстетическим, правовым, трудовым, экологическим и просветительским ценностям.*

Ключевые слова: *духовно-нравственное воспитание, непрерывность, высшее образование, методология, аксиология.*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF STUDYING THE PROCESS OF CONTINUOUS SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION

Annotation. *This scientific article examines the importance of educating the younger generation as highly spiritual individuals, loyal to national and universal values, in the context of globalization, digital transformation, and information threats. The central focus of the article is the analysis of the theoretical and methodological foundations of the continuous spiritual education process formed in higher educational institutions (HEIs). The author interprets the concept of "continuous spiritual education" as a lifelong developmental process starting from birth. The principles of continuity, manageability, and integration with education throughout the stages of family, school, lyceum, and HEI are revealed.*

Keywords: *continuous spiritual education, higher educational institution, methodological foundations, values, axiological approach, spiritual development, systemic approach.*

Kirish. Hozirgi globallashuv, raqamli transformatsiya, axborot maydonidagi tahdidlar sharoitida yosh avlodni yuksak ma’naviyatli, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq shaxs sifatida tarbiyalash – jamiyat rivojining eng muhim sharti sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, bu vazifani amalga oshirishda oliy ta’lim muassasalarida uzluksiz ma’naviy tarbiya tizimini ilmiy va metodologik jihatdan mukammallashtirish dolzarb ahamiyatga ega. Bu jarayon nafaqat ma’rifiy, balki ta’lim metodologiyasi nuqtai nazaridan ham chuqur tahlilni talab qiladi.

Jamiyat taraqqiyotining barcha jabhalarida tub islohotlar olib borilayotgan sharoitda, yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ma’naviy yetuk, komil insonlarni voyaga yetkazish masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Bu jarayonda oliy ta’lim muassasalari (OTM) muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, uzluksiz ma’naviy tarbiyani ilmiy-metodologik jihatdan asoslab berish, uning nazariy va amaliy mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Ma’naviy tarbiya bu shaxsning ichki olamini, fikrlash tarzi, axloqiy qarashlarini shakllantirish, uning estetik, huquqiy, mehnat, ekologik va ma’rifiy qadriyatlarga nisbatan ongli munosabatini vujudga keltirish jarayonidir. Bu jarayon insonni jamiyatning mukammal a’zosi qilib yetishtiradi, uning shaxsiy va ijtimoiy burchini anglashga xizmat qiladi.

Ma’naviyat millatning tafakkuri, ma’rifat darajasi, madaniyati, odob-axloqi, urf-odatlari, an’analarining uyg‘unligidan iborat bo‘lgan murakkab ijtimoiy hodisadir. U uzviy tarzda madaniyat bilan bog‘liq bo‘lib, insonning ongida shakllanadi va uning faoliyatida namoyon bo‘ladi.

Ma'naviyat – shaxs va jamiyatning ichki axloqiy-ruhiy dunyosi, tafakkuri, madaniyati va qadriyatlar tizimi sifatida namoyon bo'ladi. U insonni inson qilib tarbiyalaydigan, uning hayotiy qarashlarini shakllantiradigan omildir. Ma'naviy tarbiya esa ushbu jarayonni maqsadli yo'naltirish, tartibga solish mexanizmidir [Nazarova, 2017:93];

"Uzluksiz ma'naviy tarbiya" tushunchasi insonning tug'ilishidan to faol fuqarolik faoliyatigacha bo'lgan barcha bosqichlarda ma'naviy rivojlanishini ta'minlashni nazarda tutadi. Bu jarayon quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

•oilada boshlanadigan axloqiy qoidalarni shakllantirish;

•maktabda insoniylik, mehr-oqibat, vatanparvarlik tuyg'ularini singdirish; OTMda fuqarolik pozitsiyasini, mustaqil fikrlash va mas'uliyat hissini rivojlantirish;

•mehnat faoliyati davomida esa jamoada yetuk shaxs sifatida faoliyat ko'rsatishga xizmat qiladi.

Uzluksiz ma'naviy tarbiya bu insonning butun hayoti davomida, ya'ni, oila, maktab, litsey, kollej, oliy ta'lim va mehnat faoliyati bosqichlarida to'xtovsiz ravishda amalga oshiriladigan ma'naviy rivojlanish jarayonidir. Ushbu yondashuv "umrbod ta'lim" konsepsiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, shaxsning tinimsiz takomillashuvi va ijtimoiy faolligini ta'minlashga qaratilgandir.

Bu jarayonda quyidagi tamoyillar muhim o'rin tutadi:

Izchillik: har bir bosqichda ma'naviy tarbiyaning uzviyligi va davomiyligi ta'minlanadi.

Boshqaruvchanlik: ma'naviy tarbiya rejali va maqsadga muvofiq yo'naltiriladi.

Integratsiya: ta'lim va tarbiyaning birgalikda amalga oshirilishi ta'minlanadi.

Oliy ta'lim muassasalarida uzluksiz ma'naviy tarbiyani tadqiq qilish jarayonida turli fanlar – falsafa, pedagogika, psixologiya, sotsiologiya, madaniyatshunoslik va aksiologiyaning nazariy yutuqlaridan foydalaniladi.

Falsafa ma'naviyatni insoniy ong va amaliyot o'rtasidagi murakkab o'zaro munosabat sifatida ko'radi. Ma'naviy qadriyatlar, insoniylik, adolat, ezgulik kabi tushunchalar falsafiy bilimlar asosida shakllanadi.

Natijalar va muhokamalar. Pedagogikada ma'naviy tarbiya – tarbiyaviy jarayonning asosiy tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Bu jarayon o'qituvchi va talabaning ijtimoiy-axloqiy aloqalari orqali amalga oshiriladi.

Psixologiya fani ma'naviy tarbiyada inson ongi, hissiyoti va irodasining o'rnini ochib beradi. Talabalarda ijobiy motivatsiya, mas'uliyat, mustahkam e'tiqodni shakllantirish muhim vazifalardan hisoblanadi [Qurbonova, 2021:48].

Sotsiologiyada ma'naviy tarbiya ijtimoiy tizimning bir qismi sifatida qaraladi. OTM – jamiyatning muhim institutlaridan biri sifatida shaxsni ijtimoiylashtirish, uning jamoaga moslashuvini ta'minlashda ishtirok etadi.

Madaniyatshunoslik yondashuvda ma'naviy tarbiya – milliy madaniyat, urf-odat, tarixiy meros, san'at va adabiyot bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida talqin qilinadi.

Ilmiy tadqiqotlarda qo'llaniladigan asosiy metodologik yondashuvlar quyidagilardan iborat:

Aksiologik yondashuv – tarbiya jarayonida inson qadriyatlarini markazga qo'yish.

Tizimli yondashuv – ma'naviy tarbiyaning barcha omillari o'zaro bog'liq ekanini e'tiborga olish.

Faoliyatli yondashuv – talabaning faol pozitsiyasiga asoslangan o'quv va tarbiya jarayonini tashkil etish.

Madaniyatparvarlik yondashuvi – umuminsoniy va milliy madaniyatni integratsiya qilish.

O'zbekiston Respublikasida ma'naviy tarbiyaga oid qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan:

"Ta'lim to'g'risida"gi qonun [2020].

"O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonun.

"Ma'naviyat va ma'rifat" markazi faoliyatiga oid nizomlar.

Prezidentning ta'lim va tarbiya sohasiga oid farmon va qarorlari [Qurbonova, 2021:76].

Ushbu hujjatlar oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy tarbiyani samarali tashkil etishga yo'naltirilgan mexanizmlarni belgilab beradi.

Falsafiy nuqtayi nazarda ma'naviy tarbiya insonning qadriyatlarga bo'lgan munosabatini shakllantiradi. Aristotel, Ibn Sino, Fixte, Hegel, I.Kant va boshqa mutafakkirlar ma'naviyatning insoniy tabiat bilan bog'liq ekanini ta'kidlashgan.

O'zbek mutafakkirlaridan A.Navoiy, Bahovaddin Naqshband, Imom Buxoriy kabilarning ta'limotlari ham ma'naviy tarbiyaning manbayi hisoblanadi.

Pedagogikada ma'naviy tarbiya – shaxs kamolotiga yo'naltirilgan, maqsadli, rejali va tizimli faoliyatdir. Bu faoliyat:

•ma’naviy muhit yaratish;
•talabalarning tafakkurini rivojlantirish;
•ijtimoiy faollikka chorlash orqali amalga oshiriladi.

Psixologik jihatdan ma’naviy tarbiya shaxsning shaxsiy motivatsiyasi, ehtiyojlari, qiziqishlari va hissiy ehtiyojlariga bog‘liq. Uzluksiz ma’naviy tarbiya shaxsda mustaqil fikrlash, o‘zini anglash, ichki nazorat mexanizmlarini shakllantiradi.

Ma’naviy tarbiya jamiyatning umumiy madaniyat darajasiga chambarchas bog‘liq. OTMlarda ijtimoiy muhit, ya’ni guruhdagi munosabatlar, yoshlar yetakchilari, professor-o‘qituvchilarning shaxsiy namunasi ham muhim o‘rin tutadi.

Aksiologiya – qadriyatlar haqidagi ta’limot sifatida, ma’naviy tarbiyada inson, jamiyat, oila, ilm, mehnat, vatan, tabiat, fuqarolik, tinchlik kabi tushunchalarni shakllantiradi.

Ma’naviy tarbiyaning asosiy yo‘nalishlari.

Milliy qadriyatlar asosida tarbiya: milliy an’analar, urf-odatlar, madaniyatni singdirish.

Umuminsoniy qadriyatlarga uyg‘unlashuv: insoniylik, bag‘rikenglik, tinchlik va hamkorlik.

Axloqiy tarbiya: odob-axloq, halollik, mas’uliyat.

Fuqarolik tarbiyasi: qonunga itoatkorlik, jamiyat oldida burchni anglash.

Ma’rifiy tarbiya: kitobxonlik, ilmga bo‘lgan qiziqish, ijodiy tafakkur.

4. OTMlarda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar. Oliy ta’lim muassasalarida ma’naviy tarbiyani amalga oshirish quyidagi shakllar orqali tashkil etiladi:

Faoliyat turi	Ta’siri
Ma’naviy-ma’rifiy soatlar	Dolzarb mavzularda fikr almashinuvi
Kitobxonlik tadbirlari	Badiiy va ilmiy adabiyotga qiziqish uyg‘otish
Ijtimoiy loyihalar	Yoshlarni faol fuqaro sifatida kamol toptirish
Madaniy tadbirlar	Teatr, kino, an’anaviy san’at vositasida estetik tarbiya
Ma’naviyat xonalari	Qadriyatlar maktablari sifatida xizmat qiladi

Metodologik prinsiplar

1. Shaxsni rivojlantirishga qaratilganlik.
2. Integratsiya va kompleks yondashuv.
3. Tizimlilik va bosqichma-bosqichlik.
4. Faol ishtirok va subyektlik pozitsiyasi.
5. Milliy va global yondashuv uyg‘unligi.

Xulosalar. Uzluksiz ma’naviy tarbiya oliy ta’lim muassasalarida faqat ma’rifiy emas, balki insoniy, axloqiy, ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishda ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shunday eean, uning ilmiy-metodologik asoslarini mustahkamlash, amaliyot bilan bog‘liq holda qayta ko‘rib chiqish va yangi mexanizmlarni joriy etish – yoshlarning shaxsiy rivojlanishini, milliy qadriyatlarga sadoqatini va jamiyatda faol fuqaro sifatida ishtirokini ta’minlaydi. OTMlarda uzluksiz ma’naviy tarbiya jarayonini ilmiy-metodologik jihatdan tadqiq qilish uning mazmuni, vazifalari, prinsiplari va metodlarini aniqlash imkonini beradi. Bu jarayon yosh avlodni har tomonlama yetuk, ma’naviy sog‘lom shaxs qilib tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Ilmiy asoslangan yondashuvlar va me’yoriy hujjatlar ushbu jarayonni samarali tashkil etishning kafolati hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni. Toshkent, 2020, 23-sentabr.
(2). Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O‘zbekiston. Toshkent, “O‘zbekiston” nashriyoti, 2024.
(3). O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-qarori.
(4). Abdullayev A.A. Pedagogik mahorat va ma’naviyat. Toshkent, “Universitet”, 2020.
(5). Qurbonova G. Ma’naviy tarbiya nazariyasi va metodikasi. T., “Fan”, 2021.
(6). Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. T., “Ma’naviyat”, 2008.
(7). UNESCO. Education for Sustainable Development. Paris, 2019.
(8). Nazarova G. Falsafa va ma’naviyat asoslari. T., “Nur”, 2017.
(9). Farg‘onova N. Aksiologiya va ta’limda qadriyatlar. Toshkent, 2022.